

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-03/118-131>

УДК (UDC) 27-475.2 : 27-726.1БАС] (045)

HOMILETIC HERITAGE OF ARCHBISHOP VASYL (BOGDASHEVSKY): STYLE, THEME, THEOLOGICAL EMPHASIS

Vladyslav Yashyn*

Abstract

The aim of the article is a comprehensive study of the homiletic heritage of Archbishop Vasyl (Boghdashevsky), in particular, an analysis of the stylistic features, thematic content, and theological accents of his sermons in the context of the Orthodox tradition and the socio-ecclesiastical challenges of the early 20th century.

The methodology is based on the principles of historicism, objectivity, and systematicity, which allows for a comprehensive consideration of the homiletic heritage of Archbishop Vasyl (Boghdashevsky). The study combines a text-centric approach with methods of historical and theological analysis, taking into account the peculiarities of the Orthodox homiletic tradition.

The scientific novelty lies in the fact that the article for the first time carries out a holistic analysis of the homiletic heritage of Archbishop Vasyl (Boghdashevsky) as an independent object of research. The work analyzes his sermons in terms of content, style, and theological emphasis, which had not previously been the subject of special scientific study. Studying the features of his church sermon is an important part of his scientific, theological, and church activities. The study draws on a wide range of sources, including some archival materials and sermon texts published in the «Trudy KDA», most of which are being introduced into scientific circulation for the first time. This allows for a comprehensive assessment of the content and significance of Archbishop Vasyl's preaching work.

Main results of the study: It was established that the homiletic heritage of Archbishop Vasyl encompasses a wide range of sermons and speeches delivered on various occasions. His sermons are distinguished by their theological depth, stylistic clarity, oratorical skill, and reflect the Orthodox tradition, attitudes towards spiritual issues, and events in church and public life.

Keywords: homiletics, sermons, speeches, Orthodox Church, synodal period, Kyiv Theological Academy, Archbishop Vasyl (Boghdashevsky)

* Postgraduate Student of the Department of Ukrainian History at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine. E-mail: mega_ukrainian333@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5999-2154>

ГОМІЛЕТИЧНА СПАДЩИНА АРХІЄПІСКОПА ВАСИЛЯ (БОГДАШЕВСЬКОГО): СТИЛЬ, ТЕМАТИКА, БОГОСЛОВСЬКІ АКЦЕНТИ

Владислав Яшин*

Анотація

Метою статті є комплексне дослідження гомілетичної спадщини архієпископа Василя (Богдашевського), зокрема аналіз стилістичних особливостей, тематичного наповнення та богословських акцентів його проповідей у контексті православної традиції та суспільно-церковних викликів початку 20 ст.

Методологія базується на принципах історизму, об'єктивності та системності, що дозволяє всебічно розглянути гомілетичну спадщину архієпископа Василя (Богдашевського). У дослідженні поєднано текстоцентричний підхід з методами історичного та богословського аналізу, з урахуванням особливостей православної гомілетичної традиції.

Наукова новизна полягає в тому, що в статті вперше здійснено цілісний аналіз гомілетичної спадщини архієпископа Василя (Богдашевського) як самостійного об'єкта дослідження. У роботі проаналізовано його проповіді з погляду змісту, стилістики та богословських акцентів, що раніше не були предметом спеціального наукового вивчення. Вивчення особливостей його церковної проповіді є важливою частиною його науково-богословської і церковної діяльності. Дослідження спирається на широке коло джерел, зокрема деякі архівні матеріали та тексти проповідей, опубліковані у «Трудах КДА», більшість з яких вводиться до наукового обігу вперше. Це дозволяє комплексно оцінити зміст і значення проповідницького доробку архієпископа Василя.

Основні результати дослідження: Встановлено, що гомілетична спадщина архієпископа Василя охоплює широкий спектр проповідей та промов, виголошених за різних нагод. Його проповіді вирізняються богословською глибиною, стилістичною виразністю, ораторською майстерністю і відображають православну традицію, ставлення до духовних питань та подій церковного й суспільного життя.

Ключові слова: гомілетика, проповіді, промови, Православна церква, синодальний період, Київська духовна академія, архієпископ Василь (Богдашевський)

Цитування: Яшин, В. (2025). Гомілетична спадщина архієпископа Василя (Богдашевського): стиль, тематика, богословські акценти. *Консенсус*, 3, 118–131.
<https://doi.org/10.3110/consensus/2025-03/118-131>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/188>

* аспірант кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Умань, Україна. E-mail: mega_ukrainian333@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5999-2154>

Постановка проблеми. Гомілетика завжди відігравала важливу роль у духовному житті Православної церкви, особливо у періоди суспільних викликів і криз. На початку 20 ст., у контексті революційних потрясінь, Першої світової війни та змін у системі духовної освіти, проповідницьке слово набуває особливого значення як засіб пастирського душеплекування. Гомілетична спадщина Київської духовної академії і цілому привертає до себе певну наукову увагу, однак проповіді та промови архієпископа Василя (Богдашевського) досі не були предметом системного дослідження. Його гомілетика поєднує яскраві риси риторики, ораторську майстерність, богословську глибину та виражену реакцію на різні події у духовному й суспільному житті держави того періоду. Вивчення цієї спадщини дозволяє краще зрозуміти особистість проповідника, а тому постає необхідність наукового осмислення гомілетичних текстів архієпископа Василя як джерела богословської думки та пастирської практики тієї епохи.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У науковій літературі гомілетична спадщина архієпископа Василя (Богдашевського) спеціально не досліджувалася. Лише побіжні згадки трапляються в окремих авторів, зокрема у публікаціях Л. Пастушенко¹ та М. Ткачук², де йдеться про відгуки сучасників щодо його вміння майстерно читати лекції та вести заняття. Утім ці згадки мають фрагментарний характер і не становлять цілісного аналізу проповідницького доробку.

Метою статті є комплексне дослідження гомілетичної спадщини архієпископа Василя (Богдашевського), зокрема аналіз стилістичних особливостей, тематичного наповнення та богословських акцентів його проповідей у контексті православної традиції та суспільно-церковних викликів 20 ст.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівно, можна стверджувати, що наявні тексти церковних проповідей та промов, присвячених різним подіям, є лише невеликою частиною широкої гомілетичної спадщини архієпископа Василя (Богдашевського). Значна кількість проповідей і промов була виголошена ним як до прийняття священного сану у 1910 р., так і після, у якому він перебував майже 23 роки. А втім, доступні для дослідження тексти дають змогу простежити стильові й риторичні особливості його проповідницької манери, визначити основні тематичні напрями та богословські акценти, а також з'ясувати пастирську позицію архієрея у контексті складних духовних і суспільних викликів епохи. На основі доступних для ознайомлення текстів його проповідей та промов, присвячених подіям різного характеру, їх варто систематизувати за наступною класифікацією: 1) Богослужбові проповіді; 2) Урочисті промови з нагоди різних подій та заходів; 3) Поминальні промови. Кожна проповідь вирізняється унікальністю змісту, який формується залежно від порушеної в ній проблеми.

¹ Пастушенко Л.А. Архієпископ Канівський Василій (Дмитро Іванович Богдашевський): матеріали до життєпису. *Труди Київської духовної академії*, 2011. № 15. С. 156–166.

² Ткачук М.Л. «Академию бесконечно люблю...»: архиепископ Василий (Богдашевский) как студент, профессор и ректор Киевской духовной академии. *Труди Київської духовної академії*. 2012. № 16. С. 27–56.

Серед богослужбових проповідей, значна частка належить проповідям, виголошеним під час великопісних богослужінь Пасії (унікальний великопісний богослужбовий чин, під час здійснення якого згадуються хресні муки і страждання на Голгофі Христа Спасителя – *Авт.*). В одній із архівних справ міститься список бібліографічних праць архієпископа Василя, де вказані найменування доступних для вивчення проповідей, виголошених на Пасії на такі теми, як: «Распи, распни Его», «Где найти успокоение в постигающих нас страданиях», «Против извращения гр. Л. Толстым христианства», «Истина и свобода», «О христианском единении», «О ложной похвале», «О духовной христианской борьбе», «Радоваться или плакать», «О молитве», «О христианском терпении», «О покаянии», «О христианском долге» та у Велику п'ятницю на такі теми, як: «О любви к истине», «О похвале крестом Христовым»³ тощо.

Одна із проповідей, присвячена псевдохристиянській діяльності графа Льва Толстого⁴. На початку своєї викривальної проповіді, виголошеної у п'ятницю четвертого тижня Великого посту, архієрей окреслює основи православної віри, неодноразово підкріплюючи свої міркування цитатами зі Святого Письма з метою подальшого розкриття порушеної проблеми. Згадуючи єретиків Арія, Македонія, Несторія, Євтихія, він переходить до сучасності, зазначаючи: «І в наш час є люди, які своїм псевдомудруванням явно спотворюють християнство, а тим часом думають і щиро думають, що вони правильно розуміють і роз'яснюють християнство, – несуть служіння Богу»⁵. Архієпископ Василь вказує, що під цими словами братія монастиря переважно розуміє, що мова йде про Льва Толстого, якого нещодавно, за його словами, згадували у Києво-Братському монастирі і який «знаходиться саме у такому жахливому духовному затьмаренні»⁶. Архієпископ Василь характеризував суть його хибних поглядів таким чином: «Уявіть же собі тепер, браття, людину, яка, вважаючи, що вона роз'яснює християнство, нічого не хоче знати про нашого Отця небесного як Істоту особистісну, духовну, а на Його місце ставить безособовий, всесвітній, безсвідомий, усепроникний розум»⁷. На основі аналізу всього тексту проповіді, можна стверджувати, що вона в повній мірі присвячена розкриттю проблеми, порушеної на її початку. У ній архієрей наводить чимало цитат зі Святого Письма, прикладів із євангельської історії, а також застережень щодо появи хибних тлумачень Біблії та викривлення основ християнської віри.

Духовно-практичний характер має проповідь архієпископа Василя, присвячена

³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 5–53в.

⁴ Богдашевский Д. Слово в пяток четвертой недели Великого поста, при воспоминании страстей Христовых. (Против извращения графом Л. Толстым христианства). *Труды Киевской Духовной Академии*. 1892. № 4. С. 588–597.

⁵ Ibid. С. 589–590.

⁶ Ibid. С. 590.

⁷ Ibid. С. 591.

покаянню⁸. Наскрізною лінією цієї проповіді є опис євангельської історії про зречення апостола Петра. Протягом всієї проповіді він веде мову про необхідність покаяння, осмислення своїх вчинків та подальшого недопущення подібних гріхів⁹. Він описує ті пороки, які перешкоджають людині в її духовному житті: «Усяко слід уникати злоби серця, тобто злого, недобррозичливого, мстивого ставлення до інших. Де має місце такий душевний настрій, там застосовують різноманітні підступні засоби, щоби нашкодити іншому, підстерігають свого ближнього, як певну свою здобич»¹⁰. Він принагідно нагадує: «Падіння та піднесення апостола Петра нагадує нам, браття, про наші власні падіння і про необхідність нашого піднесення від духовного сну»¹¹. Архієрей зазначає, що апостол Павло навчає покаянню, коли говорить: «Відкинувши неправду, говоріть кожен правду своєму ближньому, бо ми є члени один одному»¹² і зауважує, що щире покаяння є справою добровільною, а не примусовою. «Покаяння, – наголошує архієпископ Василь, – має бути перед обличчям Бога, Який знає наші таємні помисли, а не перед обличчям людей»¹³.

Наявні декілька проповідей з нагоди дванадесятих свят – у день Хрещення Господнього, Успіння Божої Матері. У таких проповідях він також неодноразово підіймав актуальні питання духовно-практичного характеру.

Його проповідь, виголошена у великій церкві Києво-Братського монастиря 6 січня 1912 р. з нагоди свята Хрещення Господнього, була присвячена поняттю «християнська правда»¹⁴. На її початку архієрей підкреслює виконання Ісусом Христом божественного встановлення щодо необхідності прийняття Ним хрещення. Він традиційним урочистим зверненням «Браття!» зазначає, наводячи фрагмент із послання апостола Павла до римлян, що тепер замість закону «з'явилася правда Божя, засвідчувана законом і пророками. (Римл. 3, 21)»¹⁵. У проповіді він наголошує на необхідності виконувати правду: «Потрібно нам виконувати всіляку правду, – не старозавітну, скасовану Христом, а правду новозавітну, правду Христову. Нехай ця правда проникне у всі наші відносини: сімейні, суспільні, державні; нехай вона надихає нашу науку, наше мистецтво, проникає у нашу промисловість»¹⁶. Архієрей наголошує, що вічною, незмінною, ніколи не минаючою є правда Христова. «Вона, – наголошує архієрей, – не робить жодних поступок нашої моральній закостенілості, не пристосовується до наших слабкостей, наших звичок, наших смаків, нашого сучасного стану життя»¹⁷.

⁸ Богдашевский Д. Слово в пяток первой недели Великого поста, при воспоминании страстей Христовых. (О покаянии). *Труды Киевской Духовной Академии*. 1910. № 4. С. 495-505.

⁹ Ibid. С. 499.

¹⁰ Ibid. С. 497-498.

¹¹ Ibid. С. 496.

¹² Ibid. С. 498.

¹³ Ibid. С. 503.

¹⁴ Богдашевский Д., прот. Слово в день крещения Господа нашего Иисуса Христа (О христианской правде). *Труды Киевской Духовной Академии*. 1912. № 1. С. 8-15.

¹⁵ Ibid. С. 9.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibid. С. 10.

Вказуючи на необхідність зосереджуватися на Христовій правді, архієпископ Василь зауважує: «В наш час, можливо, більше ніж коли-небудь, потрібно підносити думку й серце до висоти Христового вчення, бо життя наше, при її видимих успіхах, безкінечно далеко стоїть від християнської правди. Є люди, які до цієї правди цілком байдужі: вони живуть так, ніби вона ніколи не відкрилась у світі [...]»¹⁸. Із жалем він визнає, що для подібних людей основою їхнього життя є: «[...] станемо їсти і пити, бо завтра помremo (1 Коринф. 15, 32)». Причину цього він викладає таким чином: «Жалюгідне розуміння життя, що веде до загибелі, яке зрештою породжує повну відразу до самого життя!»¹⁹. Завершення його проповіді, як і початок, особливо присвячене святу Хрещення Господнього, а тому архієрей наголошує, що Ісус Христос, прийнявши хрещення, показав цим, що: «Він змиє всі наші гріхи, очистить нас від всілякої нечистоти, дасть новий шлях правди. Він наша правда і освячення, і визволення (1 Коринф. 1, 30)»²⁰.

Декілька його проповідей були виголошені у різні роки на свято Успіння Божої Матері. Принагідно слід зауважити, що свято Успіння Божої Матері особливо вшановувалося київським духовенством, а найбільше лаврським, оскільки саме воно є престольним святом Києво-Печерської лаври.

Так, у своїй проповіді у день свята Успіння Божої Матері архієпископ Василь зауважив щодо актуального в усі часи для християн питання – паломництва святими місцями²¹. Архієпископ Василь, наводячи до прикладу Київ, зауважує: «Чи не переживали і ви, браття, тих же високих релігійних почуттів, які відчуває псаломспівець, коли ваші близькі, ваші друзі, сказали вам: зійдемо на святі гори київські, у київський “Єрусалим”, поклонимся святим угодникам печерським? [...] там живиться віруюча православна душа». Він наголошує, що «велике значення для православного християнина має молитовне перебування на святих місцях»²². За словами архієрея, «на святих місцях ми навчаємося високим християнським чеснотам»²³. Архієрей зазначає: «Молитовно перебуваючи на святих християнських місцях, ми знаходимося у великому училищі християнської віри і благочестя. Тут кожен може навчатись. Дивлячись на віру великих угодників Божих, ми говоримо: вірую Господи, допоможи моїй невірі (Марк. 9, 24)»²⁴. Водночас він застерігає від тих псевдомудреців, які кажуть: «Скрізь Бог, скрізь можна молитися [...]» і зауважує: «Не знають ці псевдомудруючі природи людської, яка шукає найближчого, безпосереднього спілкування з Богом і Його святими»²⁵.

¹⁸ Ibid. С. 11–12.

¹⁹ Ibid. С. 12.

²⁰ Богдашевский Д., прот. Слово в день крещения Господа нашего Иисуса Христа (О христианской правде). *Труды Киевской Духовной Академии*. 1912. № 1. С. 15.

²¹ Богдашевский Д., прот. Слово в день Успения Пресвятой Богородицы (О значении святых мест для православного христианина). *Труды Киевской Духовной Академии*. 1911. № 9. С. 1–8.

²² Ibid. С. 2.

²³ Ibid. С. 4.

²⁴ Ibid. С. 5.

²⁵ Ibid. С. 6.

У процесі дослідження вдалося виявити низку проповідей, які слід віднести до категорії урочистих промов, виголошених за різних нагод. Окремою і єдиною у своїй категорії є промова архієпископа Василя, урочисто виголошена під час його наречення у єпископа Канівського 5 серпня 1914 р.²⁶. На її початку він зауважує, що його Бог покликав до єпископського служіння «уже в дев'ятий час» його життя і урочисто стверджує, що тогочасному єпископу потрібно витримати багато труднощів, вирішити багато актуальних для Церкви завдань і боротися з її внутрішніми та зовнішніми ворогами²⁷. У промові він описує шлях своєї діяльності в академії: «Спочатку багато років моя діяльність була суто професорською; потім приєдналася діяльність адміністративна, відтепер моя діяльність набуває майже виключно практично-адміністративного характеру»²⁸. Водночас він усвідомлює велику відповідальність перед Церквою і академією. «У цей знаменний день мого життя, – виголошував він, – я з особливою ясністю усвідомлюю всю висоту пастирського душепіклування. Потрібно цілковито присвятити себе служінню Богу і людям [...]»²⁹.

Окрему групу становлять проповіді, приурочені до суспільно-політичних, академічних, урочистих подій, зустрічей почесних гостей тощо.

Початок єпископського служіння архієпископа Василя фактично співпав із початком Першої світової війни. У своїй промові на річному зібранні членів київського Релігійно-Просвітницького товариства, яка практично дослівно була записана іншою людиною, він зауважив: «У цей страждений для руського народу час ми повинні стати на суворо національну точку зору, і з цієї точки зору маємо дивитися на події, що відбуваються». Він критикує сектантство, яке набуло поширення через діяльність німецьких діячів, яких називає «жорстоким тевтоном». «Сектантство, – зазначає архієрей, – завдає шкоди не лише церкві, а й державі. Ми знаємо як поведуться з нашими святинями неблагородні вороги, але ми боремося за християнство [...]»³⁰. Архієпископ Василь вказує на необхідність єднання суспільства: «Ми боремося за храм і тому потрібне єднання духовне і єднання суспільне. Духовне єднання можливе тільки у храмі, ми повинні частіше відвідувати храм Божий і у ньому ми знайдемо втіху нашим скорботам. У суспільному житті не повинно бути ніяких розбратів, ніяких партій»³¹. Засобами щодо покращення ситуації у державі архієрей визначає наступне: «Потрібна особливо посилена патріотична робота. Потрібне натхнення, потрібно покинути всякий сум. У цей важкий час нам потрібно особливо часто підносити молитви Господу»³².

²⁶ Василий, архим. Речь, сказанная архимандритом Василием, ректором Императорской Киевской духовной Академии, при наречении его во епископа Каневского, в Благовещенской церкви Киево-Печерской Лавры, 5 августа 1914 г. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1914. № 9–10. С. 3–6.

²⁷ Ibid. С. 3.

²⁸ Ibid. С. 4.

²⁹ Ibid. С. 5.

³⁰ IP НБУВ. Ф. 191. Спр. 120. Арк. 1.

³¹ Ibidem.

³² Ibid. Арк. 13в.

До академічних подій також слід віднести промови перед початком академічних занять, виголошені під час молебнів 16 вересня 1914 р., 3 грудня 1915 р., 22 серпня 1916 р. тощо. Наприклад, у промові, виголошеній 3 грудня 1915 р. архієпископ Василь наголошує, що хоч вся академія була стурбована подіями в державі, проте її діяльність продовжується: «[...] „ми живі“, – Академія знову береться за свою наукову роботу». Водночас він висловлює похвальні слова на адресу студентів: «Хвала вам, що обов'язок перед Академією є для вас найпершим обов'язком. Академія – істинна рідна мати [...]»³³. Він зазначає про той важливий і непростий час, у якому перебував навчальний заклад: «Зараз вам доведеться працювати в особливих умовах, які вимагають з вашого боку значних жертв»³⁴. Промову під час молебню 22 серпня 1916 р. архієрей розпочав із опису позитивних подій – повернення міста Києва до звичного ритму життя, повернення евакуйованих свого часу навчальних закладів, вказав на перспективи якнайшвидшого повернення академічної бібліотеки, проте він зазначив: «[...] теперішня світова війна створила незвичайні труднощі життя, і вам, дорогі вихованці доведеться зазнавати багатьох злиднів, – може бути, більші ніж у минулому році»³⁵. Окрім цього, ним було наголошено на необхідності якісної підготовки пастирів. Урочистими є його напутні слова, які слугують натхненням для студентів: «Нехай зростає академічне знання! А понад те, нехай зміцнюється віра, нехай вселяється в нас щедро любов Христова. [...] Тут чудотворний Образ Пресвятої Києво-Братської Божої Матері нашої Заступниці, завждишньої Помічниці. Тут святі угодники Божі, які вийшли з нашої школи, наші старанні молитвенники, заступники перед Богом. В цьому святому храмі, де молилося стільки академічних поколінь, ми найбільше відчуваємо, що ми єдине академічне тіло, мала церква»³⁶.

Особливо урочистими за своїм змістовим наповненням є: промова, виголошена під час зустрічі в Києво-Софійському кафедральному соборі митрополита Київського і Галицького Володимира (Богоявленського) 22 грудня 1915 р.³⁷; промова в присутності імператриці Марії Федорівни після закладки храму-пам'ятника на братському військовому кладовищі в Києві 12 липня 1916 р.³⁸; промови під час зустрічей в Києво-Софійському кафедральному соборі імператриці Марії Федорівни

³³ Василій, еп. Речь за молебствием 3 Декабря 1915 года, перед началом академических занятий. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 1. С. 1-2.

³⁴ Ibid. С. 2.

³⁵ Василій, еп. Речь перед началом академического года, сказанная 22 Августа 1916 года. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 9. С. 3.

³⁶ Ibid. С. 4-5.

³⁷ Василій, еп. Речь при встрече в Киево-Софийском кафедральном соборе, 22 Декабря 1915 г., Его Высокопреосвященства, Высокопросвященнейшего Владимира, Митрополита Киевского и Галицкого. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 1. С. 3-4.

³⁸ Василій, еп. Речь в присутствии Её Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Фёдоровны, произнесённая 12 июля с.г. после закладки храма-памятника на братском военном кладбище в Киеве. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 9. С. 1-2.

3 травня 1916 р.³⁹ та імператора 27 січня 1915 р. і 29 жовтня 1916 р.⁴⁰; промова, виголошена згадуваній вище імператриці з нагоди 50-річчя прийняття нею у своє безпосереднє управління Відомства Імператриці Марії⁴¹ (завданням відомства було здійснення благодійницької діяльності – *Авт.*) тощо.

Промова архієпископа Василя під час зустрічі митрополита Володимира (Богоявленського) характеризується особливою урочистістю, значною кількістю похвальних слів і неприхованою радістю зустрічі з новопризначеним митрополитом. «Київська Митрополія уже не є вдовою. – виголошував архієпископ Василь. – Господь послав їй Архіпастиря лагідного, Архіпастиря мудрого, Архіпастиря славного [...] Кому, Високопреосвященніший Владико, невідома Ваша полум'яна свята ревність за славу Церкви Христової? Хто не знає про Ваші великі труди на користь православного духовного просвітництва?»⁴². Архієпископ Василь з особливою радістю зауважив, що для митрополита Володимира місто Київ і духовна академія мали особливе значення: «Радіє наш древній Київ, завжди дорогий для Вас, бо під покровом його святинь Ви провели незабутні роки Вашого життя. Радіє Академія, що хвалиться своїм великим сином»⁴³.

Його промови на адресу імператора та імператриці мають властиві для такого типу промов стильові особливості, де багато похвальних і урочистих висловлювань, серед яких: «благоговійно схиляємося», «вінценосний вождь», «істинний подвижник»⁴⁴ – на адресу імператора та «радість наша є її радість»⁴⁵, «удостоїла нас Своїм всемілостивим відвідуванням Матінка Государиня Імператриця»⁴⁶, «ваші

³⁹ Василий, еп. Речь при встрече Её Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Фёдоровны в Софийском кафедральном соборе, 3 Мая 1916 года. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 7. С. 1–2.

⁴⁰ Василий, еп. Речь при встрече Его Императорского Величества Государя Императора в Киево-Софийском кафедральном соборе 29 окт. 1916 г., сказанная Василием, епископом Каневским, ректором Императорской Киевской духовной Академии. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 11. С. 15–16.

⁴¹ Василий, еп. Речь, сказанная Её Императорскому Величеству Государыне Императрице Марии Фёдоровне, 19 Октября 1916 г., по случаю исполнившегося 50-летия со дня принятия Её Императорским Величеством под Своё управление Ведомства Императрицы Марии. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1917. № 1. С. 3–4.

⁴² Василий, еп. Речь при встрече в Киево-Софийском кафедральном соборе, 22 Декабря 1915 г., Его Высокопреосвященства, Высокопросвященнейшего Владимира, Митрополита Киевского и Галицкого. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 1. С. 3.

⁴³ Ibid. С. 4.

⁴⁴ Василий, еп. Речь при встрече Его Императорского Величества Государя Императора в Киево-Софийском кафедральном соборе 29 окт. 1916 г., сказанная Василием, епископом Каневским, ректором Императорской Киевской духовной Академии. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 11. С. 15.

⁴⁵ Василий, еп. Речь в присутствии Её Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Фёдоровны, произнесённая 12 июля с.г. после закладки храма-памятника на братском военном кладбище в Киеве. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 9. С. 1.

⁴⁶ Василий, еп. Речь при встрече Её Императорского Величества Государыни Императрицы Марии Фёдоровны в Софийском кафедральном соборе, 3 Мая 1916 года. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 7. С. 1–2.

справи – справи любові», «наша Августійша Мати» – на адресу імператриці⁴⁷. У них підкреслена повага до монарших осіб, що виражається через риторику піднесеного та шанобливого стилю. Подібні тексти не лише виконували церемоніально-протокольну функцію, але й відображали ставлення духовенства до царської влади.

Іншим напрямом проповідей архієпископа Василя є його промови, пов'язані із траурними подіями. Ці поминальні слова становлять іншу тематичну групу. Вони були виголошені архієпископом Василем у дні поховання та в дні вшанування пам'яті архієреїв, викладачів Київської духовної академії, державних діячів, загиблих солдатів.

Архієпископом Василем (Богдашевським) були виголошені промови під час поховання професорів Київської духовної академії С.М. Сольського, М.О. Олесницького, П.І. Ліницького, М.Ф. Ястребова, А.І. Булгакова, А.О. Олесницького, а також промови, виголошені перед панахидами за померлими професорами Академії, зокрема у день річного поминання преосвященного Сильвестра (Малеванського) (перебував на посаді ректора Київської духовної академії з 1883 по 1898 рр.), на сороковий день після смерті професора В.Ф. Певницького, в день похоронів архієпископа Херсонського і Одеського Димитрія (Ковальницького). В архівних матеріалах зазначено, що усі вказані вище поминальні слова, виголошені архієпископом Василем, були опубліковані у журналі «Труды КДА»⁴⁸. Промова, виголошена у день поховання митрополита Флавіана (Городецького), в архівній справі не згадується, оскільки вона була опублікована пізніше⁴⁹.

З-поміж подібних промов архієпископа Василя (Богдашевського) слід розглянути декілька прикладів, які збереглися у друкованих джерелах. Вони демонструють характерний для проповідника стиль поєднання особистого й богословського, строгої логіки та душпастирської проникливості.

Архієпископ Василь підтримував тісні позитивні стосунки з митрополитом Флавіаном та часто виступав його однодумцем у низці важливих церковних питань. Митрополит Флавіан свого часу доклав значних зусиль для того, щоб він прийняв священний сан і чернецтво. В промові під час поховання митрополита Флавіана архієпископ Василь з неприхованим жалем зазначав: «Сумує наша Церква, яка втратила видатного, премудрого Архіпастиря, сумує осиротіла Київська митрополія; сумує наш древній Київ, сумують установи, що були тобі підпорядковані, сумує наша вища духовна школа, доручена твоїй архіпастирській опіці. Земний уклін тобі, Святителю Божий, за твою велику любов до Академії, за незмінно милостиве

⁴⁷ Василий, еп. Речь, сказанная Её Императорскому Величеству Государыне Императрице Марии Фёдоровне, 19 Октября 1916 г., по случаю исполнившегося 50-летия со дня принятия Её Императорским Величеством под Своё управление Ведомства Императрицы Марии. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1917. № 1. С. 3.

⁴⁸ ІР НБУВ. Ф. 175. Спр. 1202. Арк. 53в.

⁴⁹ Слова и речи, произнесенные при погребении высокопреосвящ. митроп. Флавиана. П. Епископ Василий. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1915. № 12. С. 368–371.

ставлення до неї»⁵⁰. Майже вся промова присвячена розкриттю внеску митрополита Флавіана у розвиток та діяльність Київської духовної академії і відзначається лексикою пошанування, подяки та високої оцінки заслуг померлого ієрарха.

Промова під час поховання професора С.М. Сольського промови має доволі піднесений характер⁵¹. Вона характеризується значною кількістю похвал на ім'я померлого професора. Висока манера мовлення, зворушливі епітети, вдало підібрані слова із євангельських текстів – це не повний перелік того, що властиве проповідництву архієпископу Василя не лише в цій промові, а й в інших. У ній він зауважив, що С.М. Сольський – його колишній викладач і колега, був видатним представником академічної науки, її ревним служителем і водночас – видатним громадським діячем. «Це гармонійне, – зазначив архієпископ Василь, – поєднання науки і життя, теорії і практики в один цілісний неподільний образ – дар рідкий, що належить не багатьом...»⁵². Як безпосередній наступник С.М. Сольського на кафедрі Святого Письма Нового Завіту, він у своїй прощальній промові підкреслив значення його новозавітних досліджень: «Більше тридцяти років ти заглиблювався всією своєю думкою у вивчення божественних Писань, для досягнення великої “таємниці Христової” (Ефес. 3, 4), у дослідження неосяжного багатства Христового (Ефес. 3, 8)»⁵³.

У промові під час поховання професора М.Ф. Ястребова⁵⁴ архієпископ Василь відзначив його великі здобутки в галузі догматичного богослов'я і зазначив, що він був «істинним догматичним характером»⁵⁵. Ястребова він назвав «людиною дуже глибокої віри, непохитних християнських переконань». За його словами, це «був муж церковний, який завжди у своєму богословствуванні спирався на церковне передання і ніколи не відступав від нього ані на йоту». Не дивно тому, – зауважив архієрей, – що він з такою глибокою скорботою дивився на теперішній антидогматичний рух, що зароджувався і прикривався так званим новим методом у богослов'ї»⁵⁶. У подячному тоні архієрей наголосив, що його філологічних пошуків вітчизняна богословська наука ніколи не забуде⁵⁷. В підсумку похоронної промови він зауважив, що М.Ф. Ястребов – «муж віри», «муж правди» і «муж обов'язку» був великим патріотом, зразковим сім'янином і зразковим вихователем своїх дітей⁵⁸.

⁵⁰ Слова и речи, произнесенные при погребении высокопреосвящ. митроп. Флавиана. П. Епископ Василий. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1915. № 12. С. 368.

⁵¹ Слово и речи, сказанные при погребении бывшего профессора Киевской Духовной Академии и Киевского городского головы С.М. Сольского. III. Речь, сказанная при погребении С.М. Сольского после пения церковной песни «Со святыми упокой...» доцентом академии Д. Богдашевским. *Труды Киевской духовной академии*. 1900. № 12. С. 654–659.

⁵² Ibid. С. 654.

⁵³ Ibid. С. 655.

⁵⁴ Речь, произнесенные при погребении проф. М.Ф. Ястребова. *Труды Киевской духовной академии*. 1906. № 11. 2) Д. Богдашевский. С. 406–411.

⁵⁵ Ibid. С. 406.

⁵⁶ Ibid. С. 406–407.

⁵⁷ Ibid. С. 408.

⁵⁸ Ibid. С. 410.

Подібний характер мають й інші поминальні промови архієпископа Василя, у яких він відзначав увагою особисті якості професорів та архієреїв, їхні наукові здобутки, глибоку віру та сумлінну працю на користь Церкви.

Промова перед звершенням урочистої панахиди за загиблими православними воїнами на Байковому кладовищі 19 квітня 1916 р., окрім першого абзацу, є своєрідним зверненням архієпископа Василя до загиблих солдатів в урочистому та піднесеному тоні⁵⁹. Він називає їх «чудо-богатирями», які покійно терпіли свої передсмертні страждання і віддали свій дух Богу⁶⁰. Звертаючись до них традиційним привітанням «Христос Воскрес!», він виголошує: «[...] дорогі браття-військові! Ви боролися з ворогом за віру Христову, ви захищали цю віру. Нехай будуть даровані вам вічні небесні обителі! Нехай будете ви біля престолу Агнця! Нехай будуть ваші одежі вибілені! Ви боролися з ворогом за правду Христову. Нехай Господь воздасть вам вінець правди! Ви мужньо боролися за добро, що вічне і що торжествує над злом, бо Спаситель наш – Переможець пекла»⁶¹. Зазначаючи про наслідки їхніх подвигів, архієрей зауважує: «І ваша смерть приносить великий плід: вона народжує таких самих, якими були ви: вона створює ту могутність, ту незламність духу, об яку розбиваються всі найзапекліші удари ворожої сили»⁶². При цьому архієрей не забуває і наполягає на необхідності допомоги тим вдовам і дітям-сиротам, які залишилися без своїх чоловіків і батьків: «Великий наш обов'язок надати допомогу вашим вдовам і сиротам, втішити їх, осушити їх сльози, і цей християнський обов'язок ми свято виконаємо»⁶³.

Висновки. Таким чином, аналіз наявних текстів гомілетичного характеру засвідчує, що серед збережених матеріалів переважають проповіді, виголошені на Пасії. Окрім них, збереглися також проповіді, виголошені архієпископом Василем у Велику п'ятницю, на дванадесяті свята тощо. Окрему групу становлять поминальні промови, виголошені у дні поховання викладачів Київської духовної академії, архієреїв, а також у дні вшанування їхньої пам'яті – на сороковий день або у річницю смерті. Іншими напрямками гомілетичної спадщини є промови, пов'язані з навчальними й урочистими подіями в академії, а також ті, що стосувалися суспільно-політичного життя. Опрацювання доступних текстів дало змогу з'ясувати, що архієпископ Василь (Богдасhevський) достеменно володів ораторським мистецтвом і вмів будувати церковні проповіді відповідно до логічної та зрозумілої структури. Його стиль, манера мовлення та вміння добирати влучні висловлювання, які пов'язані з євангельською історією, урочистими заходами, біографічними епізодами померлих професорів, архієреїв і подіями суспільного життя, засвідчують

⁵⁹ Василий, еп. Слово перед совершением торжественной панихиды по усопших православных воинах на Байковом кладбище, 19 апреля 1916 года. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*. 1916. № 7. С. 3–4.

⁶⁰ Ibid. С. 3.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibid. С. 4.

у ньому вмілого проповідника й знавця богослов'я. Усе це знайшло відображення у його гомілетичному творчому доробку.

REFERENCES

- Bogdashevskii D., Prot. (1912). Slovo v den kreshcheniia Gospoda nashego Iisusa Khrista (O khristianskoi pravde) [Sermon on the Day of the Baptism of Our Lord Jesus Christ (On Christian Righteousness)]. *Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 1, VIII–XV [In Russian].
- Bogdashevskii D., Prot. (1911). Slovo v den Uspeniia Presvatoi Bogoroditsy (O znachenii sviatykh mest dlia pravoslavnogo khristianina) [Sermon on the Feast of the Dormition of the Most Holy Theotokos (On the Significance of Holy Places for an Orthodox Christian)]. *Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 9, I–VIII [In Russian].
- Bogdashevskii D. (1892). Slovo v piatok chetvertoi nedeli Velikogo posta pri vospominanii strastei Khristovykh (Protiv izvrashcheniia grafom L. Tolstym khristianstva) [Sermon on Friday of the Fourth Week of Great Lent, in Commemoration of the Passions of Christ (Against Count L. Tolstoy's Distortion of Christianity)]. *Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 4, 588–597 [In Russian].
- Bogdashevskii D. (1910). Slovo v piatok pervoi nedeli Velikogo posta pri vospominanii strastei Khristovykh (O pokaianii) [Sermon on Friday of the First Week of Great Lent, in Commemoration of the Passions of Christ (On Repentance)]. *Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 4, 495–505 [In Russian].
- IR NBUV – Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [The Institute of Manuscript of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine] [In Ukrainian].
- Vasilii, Arkhim. (1914). Rech, skazannaia arkhimandritom Vasiliem, rektorom Imperatorskoi Kievskoi dukhovnoi Akademii, pri narechenii ego vo episkopa Kanevskogo, v Blagoveshchenskoi tserkvi Kievo-Pecherskoi Lavry, 5 avgusta 1914 g. [Address Delivered by Archimandrite Vasily, Rector of the Imperial Kyiv Theological Academy, at His Nomination as Bishop of Kanev, in the Annunciation Church of the Kyiv–Pechersk Lavra, August 5, 1914]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 9–10, III–VI [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech pered nachalom akademicheskogo goda, skazannaia 22 Avgusta 1916 goda [Address at the Opening of the Academic Year, Delivered on August 22, 1916]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 9, III–V [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech pri vstreche Ee Imperatorskogo Velichestva Gosudaryni Imperatritsy Marii Fedorovny v Sofiiskom kafedralnom sobore 3 Maia 1916 goda [Address at the Welcome of Her Imperial Majesty Empress Maria Feodorovna in the Saint Sophia Cathedral, May 3, 1916]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 7, I–II [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech pri vstreche Ego Imperatorskogo Velichestva Gosudaria Imperatora v Kievo-Sofiiskom kafedralnom sobore 29 okt. 1916 g., skazannaia Vasiliem, episkopom Kanevskim, rektorom Imperatorskoi Kievskoi dukhovnoi Akademii [Address at the Welcome of His Imperial Majesty the Emperor in the Saint Sophia Cathedral, October 29, 1916, Delivered by Vasily, Bishop of Kanev, Rector of the Imperial Kyiv Theological Academy]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 11, XV–XVI [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech pri vstreche v Kievo-Sofiiskom kafedralnom sobore 22 Dekabria 1915 g., Ego Vysokopreosviashchenstva, Vysokoprosviashchenneishego Vladimira, Mitropolita Kievskogo i Galitskogo [Address at the Welcome Ceremony in the Saint Sophia Cathedral, December 22, 1915, for His Eminence Vladimir, Metropolitan of Kyiv and Galicia]. *Trudy Imperatorskoi*

- Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 1, III–IV [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1917). Rech, skazannaia Ee Imperatorskomu Velichestvu Gosudaryne Imperatritse Marii Fedorovne, 19 Oktiabria 1916 g., po sluchaiu ispolnivshegosia 50-letiiu so dnia priniatiia Ee Imperatorskim Velichestvom pod Svoe upravlenie Vedomstva Imperatritsy Marii [Address Delivered to Her Imperial Majesty Empress Maria Feodorovna on October 19, 1916, on the Occasion of the 50th Anniversary of Her Imperial Majesty's Administration of the Department of the Empress Maria]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 1, III–IV [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech v prisutstvii Ee Imperatorskogo Velichestva Gosudaryni Imperatritsy Marii Fedorovny, proiznesennaia 12 iulija s. g. posle zakladki khrama-pamiatnika na bratskom voennom kladbishche v Kieve [Address in the Presence of Her Imperial Majesty Empress Maria Feodorovna, Delivered on July 12 of the Current Year, after the Laying of the Memorial Church at the Military Cemetery in Kyiv]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 9, I–II [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Rech za molebstviem 3 Dekabria 1915 goda, pered nachalom akademicheskikh zaniatii [Address at the Prayer Service on December 3, 1915, before the Beginning of the Academic Classes]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 1, I–II [In Russian].
- Vasilii, Ep. (1916). Slovo pered soversheniem torzhestvennoi panikhidy po usopshikh pravoslavnykh voynakh na Baikovom kladbishche 19 apreliia 1916 goda [Sermon before the Solemn Memorial Service for the Deceased Orthodox Soldiers at Baikove Cemetery, April 19, 1916]. *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 7, III–IV [In Russian].
- Pastushenko, L.A. (2011). Arkhiiepyskop Kanivskiy Vasilyi (Dmytro Ivanovych Bohdashevskiy): materialy do zhyttiiepyssu [Archbishop of Kaniv Vasily (Dmytro Ivanovych Bohdashevsky): Materials for a Biography]. *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*, 15, 156–166 [In Ukrainian].
- Rechi, proiznesennye pri pogrebenii prof. M.F. Yastrebova. 2) D. Bogdashevskii [Addresses Delivered at the Funeral of Prof. M.F. Yastrebov. 2) D. Bogdashevsky] (1906). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 406–411 [In Russian].
- Slova i rechi, proiznesennye pri pogrebenii vysokopreosviashch. mitrop. Flaviana. II. Episkop Vasilii [Sermons and Addresses Delivered at the Funeral of His Eminence Metropolitan Flavian. II. Bishop Vasily] (1915). *Trudy Imperatorskoi Kievskoi Dukhovnoi Akademii*, 12, 368–371 [In Russian].
- Slovo i rechi, skazannye pri pogrebenii byvshego professora Kievskoi Dukhovnoi Akademii i Kievskogo gorodskogo golovy S.M. Solskogo. III. Rech skazannaia pri pogrebenii S.M. Solskogo posle peniia tserkovnoi pesni So sviatymi upokoi dotsentom akademii D. Bogdashevskim [Sermon and Addresses Delivered at the Funeral of Former Professor of the Kyiv Theological Academy and Kyiv City Head S.M. Solsky. III. Address Delivered at the Funeral of S.M. Solsky after the Singing of the Church Hymn “With the Saints Give Rest...”, by Associate Professor of the Academy D. Bogdashevsky] (1900). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 12, 654–659 [In Russian].
- Tkachuk, M.L. (2012). «Akademyiu beskonechno liubliu...»: arkhiepyskop Vasylyi (Bohdashevskiy) kak student, professor y rektor Kyevskei dukhovnoi akademyy. [«I Love the Academy Infinitely...»: Archbishop Vasily (Bohdashevsky) as a Student, Professor, and Rector of the Kyiv Theological Academy]. *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*, 16, 27–56 [In Russian].